

ALGUNES FONTS PER A L'ESTUDI DE LA HISTÒRIA DE L'ESGLÉSIA DE LLEIDA (SEGLES XVI-XVIII)

Alfred Agustí i Farreny

Introducció.

Una de les dificultats en la recerca històrica és la de conèixer tant l'existència com la ubicació de les fonts. Tothom que es dedica a la investigació ha hagut de superar aquesta dificultat, cosa en ocasions difícil. En l'actualitat, les noves tecnologies comencen a aplanar el camí de les noves generacions d'investigadors. Aquesta comunicació pretén de ser un esglaó en aquest deure de tot investigador de posar a l'abast no solament els seus estudis sinó també les fonts utilitzades i la seva localització.

Amb motiu d'una investigació, per a l'obtenció del doctorat en Filologia Catalana¹, que hem dut a terme en els darrers anys, sovint hem topat amb dificultats de localització de les fonts. Em plau poder col·laborar amb aquesta breu aportació a la celebració d'aquest I Congrés d'Història de l'Església de Catalunya, que haurà d'esdevenir una fita important en la renovació dels estudis eclesiàstics catalans, per la qual cosa cal felicitar i encoratjar els seus organitzadors. Totes les fonts que esmentem en la present comunicació es localitzen en els següents arxius:

- ACL: Arxiu de la catedral de Lleida, anomenat també Arxiu Capitular².
- ABL : Arxiu del bisbat de Lleida³.
- LA: Llegat Areny⁴, secció de l'arxiu de l'Institut d'Estudis Ilerdenses (IEI).

1. Alfred Agustí i Farreny, *La llengua catalana a la diòcesi de Lleida (segles XVI-XVIII)*. Microforma. Servei de Publicacions de la Universitat Autònoma de Barcelona. Bellaterra, 1993.

2. Per a una primera informació sobre l'Arxiu Capitular de Lleida, es pot consultar, entre altres, P, Kehr, *Papsturkunden in Spanien I*, pàg. 224-234, citat al DHEE. J.B. Altisent, *Arxiu de la Catedral de Lleida*, dins "Analecta Sacra Tarraconensia" 6 (1930), 305. A causa de l'íntima relació entre Roda i Lleida, cf. J.F. Yela Utrilla, *El cartulario de Roda*. Lleida, 1923. També, quant a la situació actual, *El Archivo de la Catedral de Lleida, una trayectoria de ocho siglos*, "La Mañana" del 15-12-1989.

3. Situat al palau episcopal, té un fons documental relativament modern, ja que, segons l'arxiver, el Dr. Ramir Viola, la documentació va ser traslladada, amb motiu de la guerra de 1936-39, a Madrid, on encara roman, embalada, en algun magatzem de la Direcció General de Bibliotecas i Archivos.

4. Ramon Areny, lleidatà, prohom i bibliòfil, va aconseguir de formar una important biblioteca particular, molt especialment referida a publicacions de les imprentes lleidatanes. Va reunir un important nombre d'impressions, algunes de les quals són considerades com a "rars". En morir, va llegar aquest interessantíssim fons bibliogràfic a la ciutat de Lleida; se'n va fer càrrec la fundació pública Institut d'Estudis Ilerdencs, adscrita al CSIC, de la Diputació de Lleida.

Episcopologi

Per a una primera aproximació, en quant llista i cronologia de cada prelat, pot ser útil l'“Episcopologio de la Iglesia de Lérida” en la Guia de l'església de la diòcesi de Lleida, extret del DHEE⁵

També la *Gran enciclopèdia catalana*⁶ dona una llista dels bisbes de Lleida, amb la durada de llur pontificat i procedència.

Lara Peinado⁷ aporta una completa ressenya per a un estudi de les fonts historiogràfiques de Lleida. N'extraïem les dades referides a l'episcopologi:

1) Miquel Homdedeu, arxiver de la Catedral, *Memòries de coses notables*, manuscrit 54 de l'ACL. Recull fets religiosos.

2) Anònim, *Borrador*, manuscrit de l'ACL; redactat en 1580, constitueix un dels més antics catàlegs de bisbes de Lleida.

3) Josep-Jeroni de Besora, *Catalogo de obispos ilerdenses*. Manuscrit de l'ACL; s'hi refereix Lladonosa.⁸ Va ser publicat pel bisbe Virgili, com a apèndix, en les seves sinodals de 1618.

4) Miquel-Jeroni de Molina, bisbe de Lleida, va publicar, en forma d'apèndix, en les seves sinodals de 1691, un *Cathalogo de los Obispos de Lerida*. Arranca de l'època constantina i s'inspira en el fals Cronicó d'Haubert. No és una simple llista, ja que hi reporta dades biogràfiques.

5) Esteve de Corbera, *Catalogo de obispos ilerdenses*, dins *Cataluña Ilustrada*, editada a Nàpols en 1678. Es basa en el fals cronicó de Dextro, la qual cosa va propiciar una gran confusió en aquest tema.

6) Pere-Joan Finestres i de Monsalvo, *Fragmento històric de la Cathedral, iglesias y Ciudad de Lerida*; manuscrit a foli, es conserva a l'ACL.

7) Francesc de Girves, *De episcopali sede S. Licerii Disertatio novo Episcopologio Ilerd., premitenda*. Manuscrit del canonge i ardiaca de Lleida, conservat a l'ACL.⁹

8) Anònim, *Historia del clero de la Santa Iglesia de Lérida desde sus principios hasta el estado presente*. Extens manuscrit de 635 folis, dedicat al bisbe Sánchez Ferragudo. Es conserva a l'ACL.

9) Josep Pocurull i Castells, *Notas y manuscritos*. Escrivà i notari, descen-

5. “Butlletí Oficial del Bisbat de Lleida”, número extraordinari. Lleida, 1989, pàgs. 56 i 57.

6. GEC, 8, s.v. *Lleida, bisbat de*. Barcelona, 1976, pàg. 215s. Signen Josep Lladonosa i Antoni Pladevall.

7. Federico Lara Peinado, *Los bistortadores de la ciudad de Lérida (s. XIII-XVIII)*, “Ilerda” XXXVI (1975) 273-301.

8. Josep Lladonosa, *La diòcesis de Lérida desde los tiempos apostólicos hasta la invasión sarracena*. Imprenta Mariana. Lleida, 1954.

9. Va servir de base al P. Enrique Flórez per a la redacció de l'episcopologi de Lleida en la seva *España Sagrada*, pàg. 187 i ss.

dent també de família notarial, signa les actes capitulars i municipals.

A aquesta llistata, encara cal afegir-hi dos manuscrits més, conservats a l'arxiu de la catedral: l'un, sota el títol de *Historia eclesiàstica de Lérida y su territorio desde el origen del cristianismo hasta la invasión sarracena*, materials que féu servir el P. Lacanal per a confeccionar el volum XLVI de l'*España Sagrada*; l'altre, *La Iglesia de Lérida (s. VI-XII)*, aprofitant també anotacions de l'anterior. El canonge Francisco de Marina i Joan Bta. Altisent, ambdós arxivers de l'arxiu capitular, en són, respectivament, els autors.

Des d'un altre punt de vista, també pot resultar útil revisar la col·lecció sigil·logràfica dels bisbes de Lleida.¹⁰

La publicació de les constitucions sinodals va servir per a fer conèixer l'episcopologi lleidatà. S'hi publica en forma d'annex, com és el cas, ja esmentat, de les sinodals del bisbe Virgili de 1618¹¹ i les del bisbe Molina de 1691¹². Cal afegir-hi el *Catalogo de los Obispos de Lerida*, annexat a l'edició conjunta de les sinodals¹³ dels bisbes Olaso (1714) i Macias (1761), que amplia el catàleg del bisbe Molina.

Es pot trobar també informació d'aquells prelats de Lleida que posteriorment foren metropolitans de Tarragona, en el recull de les constitucions dels concilis tarraconenses, publicat per l'arquebisbe Josep D. Costa i Borràs, en 1866, a la fi del primer volum.

Els historiadors de Lleida han aportat dades per a un episcopologi ilerdense. En particular, José Pleyán de Porta¹⁴ estudia tots els prelats lleidatans a partir de les fonts clàssiques, que citem a la pàgina següent. Josep Lladonosa es fa ressò dels catàlegs que coneix a partir del segle XVI:

10. Manuel Bassa i Armengol, *Bisbes de Lleida. La col·lecció sigil·logràfica del museu diocesà de Lleida*, "Ilerda" XXX (1969-70), 35-69 + làmines

11. "Constitutiones Synodales Ilerdenses, editæ in duabus synodis a Reverendissimo Domino Francisco Virgilio Episcopo habitis. Quibus in fine voluminis fuerunt annexa nonnulla monitoria, et alta officium Parochorum, et regimn antmarum concernentia. Ilerdæ, apud Ludovicum Manescal, Anno M.DC.XVIII." 14+181 pàgs.

12. "Constitutiones Sinodales Ilerden. in diversis diocessantibus synodis stabilitæ, & Illustrissimæ, & Reverendissimæ D. Fr. D. Michaelis Hieronymi de Moltina, Episcopi Ilerden. Magnæ Crucis Sancti Joannis Hierosolymitani, & Abbatis de Alcolea, iussu editæ. Quas Sanctissimo Licerio Ilerden. Præsuli, dicat, et sacrat. Ilerdæ: Ex editioe Iacobi Magallon, civit. & Univers. Typogr. Anno 1691."

13. "Constitutiones Synodales, hechas, y ordenadas en la Synodo que se celebrou en la ciudad de Lerida, en los dias 20 y 21 de noviembre del año 1714, por el Ilustrissimo y Reverendissimo Señor D. Fr. Francisco de Olaso Hypenza...Lerida, Imp. de Montes hermanos 1879."

14. José Pleyán de Porta, *Apuntes de Historia de Lérida*. Imprenta de Carruez. Lleida, 1873, pàgs. 321-368.

“ A partir del s. XVI se conocen diez catálogos de obispos ilerenses, nueve de los cuales son citados por el canónigo Pedro Juan Finestres, en su *Fragmento Histórico de la Catedral, Iglesias y Ciudad de Lérida*, manuscrito del s. XVIII, que se conserva en el Archivo Capitular [...], mas hoy sólo cábe- mos señalar el que publicó Argaiz en su *Teatro Monástico de las iglesias de España*, y otro anterior que salió a la luz en Nápoles el año 1678, en la obra de Esteban Corbera, *Cataluña Ilustrada*.”¹⁵

D'abast estatal, amb informació referida a la diòcesi de Lleida, podem destacar, entre altres, el *Diccionario de Historia Eclesiástica de España*,¹⁶ dirigit pel P. Quintín Aldea. I, entre les publicacions més clàssiques, esmentem els volums XLVI i XLVII (Lleida-Roda) de la *España Sagrada* del P. Enrique Flórez¹⁷; V. de la Fuente¹⁸; García Villada¹⁹; el tom XLVI de Lacanal²⁰; el volum X de Madoz²¹; Sainz de Baranda²²; Villanueva²³.

15. Josep Lladonosa, *La diócesis de Lérida desde los tiempos apostólicos hasta la invasión sarracena*. Imprenta Mariana. Lleida, 1954, pàg. 7.

16. Q. Aldea, T. Marín i J. Vives, *Diccionario de Historia Eclesiástica de España*. Instituto P. Enrique Flórez. CSIC. Madrid, 1975.

17. E. Flórez, *España Sagrada. Teatro geográfico-histórico de la Iglesia de España*. Madrid, 1747-1918.

18. V. de la Fuente, *Historia Eclesiástica de España o adiciones a la Historia General de la Iglesia*. Librería Religiosa. Barcelona, 1855-59.

19. Z. García Villada, *Historia de España*. Madrid, 1932.

20. J. Lacanal, *España Sagrada*. T. XLVI: Lérida, Roda y Barbastro. Madrid, 1836.

21. P. Madoz, *Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España y sus posesiones de ultramar*. C.P. Madoz y L. Sagasta. Madrid, 1845-1850.

22. Sainz de Baranda, *España Sagrada*. Vol. XLVII:Lérida. Madrid, 1850.

23. J. Villanueva, *Viaje literario a las iglesias de España*. Vols. XIV-XV i XVI. Madrid, 1803-1852 i el vol. XVII, referit a Lleida, de la seva *España Sagrada*. En el llibre 104 (1805-1810) de les actes capitulars, deliberació del 26 d'agost de 1806, consta que el dominic P. Villanueva demana permís al capítol per a consultar uns papers de l'arxiu per a una història eclesiàstica. Posteriorment, el 25 de novembre, llegeix al degà del capítol les notes preses, perquè “no resulte perjudici algun a V.S.” ACT.CAP., 104 [25-11-1806].

Constitucions tarraconenses

Quant a les edicions generals, l'aplec clàssic és el constituït pels dos volums de l'arquebisbe de Tarragona, Josep D. Costa i Borràs.²⁴

Del Concili de 1566, presidit per qui fou bisbe de Lleida, Ferran de Lloaces, n'hi ha una còpia sencera relligada en el *Ritual Ilerdense*²⁵ d'Antoni Agustí, el qual hi va assistir com a bisbe de Lleida. També en les Constitucions Tarraconenses de l'arquebisbe Agustí de 1581 se n'hi recullen unes quantes.

Dels concilis de 1578 i 1581²⁶ es troben reculls de les constitucions en

24. Volum I: OBRAS || DEL|| EXCELENTISIMO E ILUSTRISIMO SEÑOR DOCTOR|| D. JOSE DOMINGO COSTA Y BORRAS,|| OBISPO QUE FUE DE LERIDA Y BARCELONA|| Y ARZOBISPO DE TARRAGONA, || DEDICADAS|| AL ALIVIO DE LA IGLESIA Y DE NUESTRO SANTISIMO PADRE || EL PAPA PIO IX.|| LAS PUBLICA || EL I. SR. DR. D. RAMON DE EZENARRO,|| Dignidad de Tesorero de la santa metropolitana y primada iglesia de Tarragona, || y Provisor Vicario General y Oficial que fue de dicho señor Arzobispo || durante sus pontificados.|| CONCILIOS TARRACONENSES.|| TOMO I.|| BARCELONA:|| IMPRENTA DEL HEREDERO DE D. PABLO RIERA,|| calle de Robador, núm. 24 y 26.|| 1866.—

Volum II: OBRAS || DEL|| EXCELENTISIMO E ILUSTRISIMO SEÑOR DOCTOR|| D. JOSE DOMINGO COSTA Y BORRAS,|| OBISPO QUE FUE DE LERIDA Y BARCELONA|| Y ARZOBISPO DE TARRAGONA, || DEDICADAS|| AL ALIVIO DE LA IGLESIA Y DE NUESTRO SANTISIMO PADRE || EL PAPA PIO IX.|| LAS PUBLICA || EL I. SR. DR. D. RAMON DE EZENARRO,|| Dignidad de Tesorero de la santa metropolitana y primada iglesia de Tarragona, || y Provisor Vicario General y Oficial que fue de dicho señor Arzobispo || durante sus pontificados.|| CONCILIOS TARRACONENSES.|| TOMO II.|| BARCELONA:|| IMPRENTA DEL HEREDERO DE D. PABLO RIERA,|| calle de Robador, núm. 24 y 26.|| 1867.

25. “[Ritual Ilerdense]. [Sacerdotale volumen, quod ordinarium Ilerdense dicitur] - Colofón: Petrus Roburius Ilerde, || mense Maio. || (Escudo de la ciudad) Anno salutis. || M.D.Lxvij.

Falta la portada — 241 folios numerados, 1 de colofón y otro fe de erratas, sin numerar.— Varios tipos de Letra y de diversos tamaños.— Capitales de imprenta.— Impreso a dos tintas. — 27 por 17 centímetros. — 4º marquilla.— Cuero grabado.

Este Ritual se publicó siendo obispo de Lérida don Antonio Agustín, que deseaba la impresión de uno lo más completo posible. Villanueva lo cita manifestando que además de los ritos de rúbrica contiene varios edictos del obispo Agustín, muy curiosos, y entre ellos el expedido en 1564 sobre la clausura de las religiosas, mandada por el concilio de Trento; y otro, de 1566, sobre reforma de abusos en el culto. Lleva también varias constituciones del Concilio provincial celebrado en Barcelona el año 1566 y al que asistió el obispo Agustín.” JIMENEZ(1912), pàg. 80 s. A l'IEI, “Llegat Areny”, n'hi ha un exemplar perfectament conservat.

26. “Constitutionum Synodaliū Tarraconensium Partes Quinq̄ue. Tarracone. Apud Philippum Mey. MDXXCI.”

l'ACL.

L'arquebisbe Terés va convocar concili provincial en 1593;²⁷ a l'ACL, es conserva una còpia, en molt mal estat, de les constitucions que s'hi van aprovar.

També es poden consultar sengles exemplars, a l'ACL, de les constitucions dels concilis de 1685 i 1727, presidits, respectivament, pels arquebisbes Sanchiz²⁸ i Samaniego²⁹.

Finalment, en la temàtica referida a la llengua, la font bàsica continua essent Sanç Capdevila³⁰, que ofereix el resum més acurat de la legislació eclesiàstica sobre l'obligatorietat de la llengua catalana en la predicació sagrada, promulgada en els concilis provincials de Tarragona, i el ressò que va tenir en les diferents diòcesis catalanes. Ricard Aragó, sota el pseudònim d'Ivon l'Escop, va publicar una traducció al català, del *Processus* amb algunes incorreccions,³¹.

Constitucions sinodals de Lleida

Ressenyem les constitucions del bisbe Virgili³² de 1618, conservades a

27. "Constitutionum provincialium Tarraconensium Libri quinque. Quibus sunt calce voluminis adiectae non nullae, quae inutiles et superfluae visae sunt ex decreto secundi concilii provincialis celebrati sub Illustrissimo D. D. Ioanne Teres Archiepiscopo Tarraconensi. Tarracone. Apud Philippum Robertum. MDXCIII."

28. "Constitutiones sacri Concilii Provincialis Tarraconensis per Illustrissimum, et Reverendissimum [sic] D. D. Fr. Josephum Sanchiz Archiepisc. Tarraconen. anno 1685 celebrati. Superiorum permisu. Barcin. Ex Typ. Cormellas, apud Iacobum Cays."

29. "Constitutiones Sacri Provincialis concilii Tarraconensis, ab illustrissimo, et Reverendissimo D. D. Emmanuele de Samaniego, et Jaca, Archiepiscopo Tarraconensi, Hispaniarum Primate, celebrati anno 1727. Superiorum permisu. Barcinone: Ex Officina Joannis Piferrer, in Platea Angeli, Anno 1728."

30. Sanç Capdevila, *Processus juris ecclesiastici*. Editio privata. Tarragona, s.d.

31. Ivon l'Escop (ps.de R. Aragó), *La llengua de l'Església*. Llibreria Catalònia. Barcelona, 1930. Aquestes incorreccions es reproduïxen en Antoni Comas, *Les excel·lències de la llengua catalana*, especialment en referència a Lleida.

32. "Constitutiones Synodales Illerdenses, editæ in duabus synodis a Reverendissimo Domino Francisco Virgilio Episcopo habitis. Quibus in fine voluminis fuerunt annexa nonnulla monitoria, et alia officium Parochorum, et regimen animarum concernentia. Illerdæ, apud Ludovicum Manescal, Anno M.DC.XVIII."

l'ACL; les del bisbe Santiago³³ de 1645 i les del bisbe Molina³⁴ de 1691; ambdues es troben al LA (IEI); de les constitucions del bisbe Olasso³⁵ de 1714, n'hem trobat dos exemplars i tots dos relligats amb les del bisbe Macias: l'un al LA (IEI) i, l'altre, a l'ABL; pel que fa a les constitucions del bisbat de Lleida del darrer sínode que s'hi va celebrar, convocat pel bisbe Macias³⁶ en 1761, se'n conserven dues edicions, l'una relligada a les del bisbe Olasso -suara esmentades- i l'altra edició solta, que es troba també al LA (IEI).

Tenim notícia d'altres sínodes celebrats al bisbat de Lleida pel bisbe Virgili, un al començament del seu pontificat (en prengué possessió en 1599) i un altre en 1616. En el primer no es proclamaren constitucions: "...dedimus operam ut initio nostri regiminis synodus Diocesana celebraretur: in qua non nulla decreta editare curavimus", mentre que en el segon se n'hi proclamaren; les va tornar, però, a recollir en el sínode de 1618:

"Post modum vero usque ad annum M.DC.XVI. aliarum celebratio intermissa fuit, ob aliquas ex concordii Ecclesie subortas difficultates, quæ divino favente numine sublatae fuerunt. Tandem in secunda Synodo eo anno habita pauca alia, adhibito in utrisque consilio fratrum nostrorum Capituli & Canonicorum nostræ Ecclesie, statuere decrevimus, quæ præsentis nostre diocesis statui necessaria videbantur [sic], ac publicari iussimus, & ab omnibus observanda mandavimus."³⁷

Sovint, però, les constitucions sinodals dels bisbats són una repetició i ratificació de les generals de la Tarraconense i de les particulars del mateix bisbat, tal com ho manifesta el bisbe Pere de Santiago en la introducció de les

33. "Constitutiones Synodales del obispado de Lerida. Hechas en el Synodo que ha celebrado en la Cathedral en 29 de Mayo de 1645 Años. El Illustrissimo y Reverendissimo Señor Don F. Pedro de Santiago su Obispo, y predicador de su Magestad. En Lerida: Por la viuda Castañ, Impressor de la Ciudad, y Universidad, Año M.DC.XXXXV."

34. "Constitutiones Sinodales Ilerden. in diversis diocessanis synodis stabilitæ, & Illustrissimi, & Reverendissimi D. Fr. D. Michaelis Hieronymi de Molina, Episcopi Ilerden. Magnæ Crucis Sancti Joannis Hierosolymitani, & Abbatis de Alcolea, iussu editæ. Quas Sanctissimo Licerio Ilerden. Præsuli, dicat, et sacrat. Ilerdæ: Ex editione Iacobi Magallon, civit. & Univers. Typogr. Anno 1691."

35. "Constitutiones Synodales, hechas, y ordenadas en la Synodo que se celebrou en la ciudad de Lerida, en los dias 20 y 21 de noviembre del año 1714, por el Illustrissimo y Reverendissimo Señor D. Fr. Francisco de Olasso Hypenza...Lerida, Imp. de Montes hermanos 1879."

36. "Constitutiones Synodales, publicadas en el Synodo, que se celebrou en la Santa Cathedral de la ciudad de Lerida en los dias 12.13. y 14. del mes de Abril del año 1761. El Illustrissimo y Reverendissimo Sr. D. Manuel Macias Pedregon, por la gracia de Dios, y de la Santa Sede Apostolica Obispo de dicha Ciudad, y Obispado, del Consejo de su Mag. & c. Con Licencia. Lerida: En la Imprenta de Pedro Escuder, en la calle Mayor."

37. SINODALS (1618), pàg. 3.

seves constitucions del sínode de 1645.³⁸

Creiem que, ara per ara, fóra absolutament indispensable de disposar d'un aplec d'aquestes constitucions del bisbat de Lleida, les quals, al cap i a la fi, conformen una documentació molt valuosa per a qualsevol investigador de la història de Lleida.³⁹

Actes capitulars

Les actes capitulars constitueixen una col·lecció de llibres manuscrits, la finalitat òbvia de les quals era reflectir les deliberacions i acords del capítol de la catedral de Lleida.

En realitat, però, ha esdevingut una crònica, sovint detallada, de la vida oficial i quotidiana de fets que tenen a veure amb la realitat de la ciutat de Lleida i del seu bisbat. És un referent imprescindible per a qualsevol historiografia.

És una col·lecció de 106 llibres, relligats en pergami, relativament ben conservats; alguns de difícil lectura pel tipus d'escriptura -de vegades, cal·ligràficament il·legibles- i per la mala qualitat del paper i la tinta; són escrits en llatí, català i castellà.

Pel que sembla, el secretari del capítol, durant les sessions prenia notes de les deliberacions i de totes aquelles coses que li semblaven d'interès i, posteriorment, en redactava l'acta corresponent en net. D'alguns llibres, en resten tant la còpia en brut com la redacció final, cosa que té un gran valor per a l'estudi lingüístic: més d'una vegada, el secretari usava el català en les notes a mà i les passava després al llibre en llatí.

Visites pastorals

Iniciades ja per costum antic, consistien a visitar i inspeccionar les parròquies per part dels bisbes o arquebisbes. Tant les constitucions conciliars com les sinodals de la Tarraconense van sancionar el deure episcopal de visitar les pròpies parròquies. El concili tarraconense de 1635-36, a proposta de l'arque-

38. Cf. SINODALS (1645), fol. 1.

39. Els Sinodes, celebrats al bisbat de Lleida, són: un en el segle XII, a Roda (entre 1135 i 1143); cinc dintre el segle XIII (1248, 1255, 1261, 1272, 1294); tretze en el segle XIV (1301, 1308, 1314, 1315, 1318, 1321, 1323, 1325, 1328, 1329, 1333, 1334 i 1368); tres en el XV (1428, 1435 i 1494); deu en el XVI (1500, 1525, 1545, 1549, 1554, 1557, 1563, 1569, 1573 i 1584); dotze en el XVII (1600, 1616, 1618, 1622, 1633, 1636, 1646, 1657, 1665, 1668, 1674 i 1691) i quatre en el XVIII (1702, 1714, 1740 i 1761). Cf. DHEE, s.v. *Obispado de Lérida. Sinodos*. Vegeu també l'*Annex I*.

bisbe Antoni Pérez, va aprovar, en la sessió XXXI, que els ordinaris visitessin les seves parròquies *semel saltem in unoquoque anno* i que només poguessin rebre la paga annexa *pro jure visitationis* un cop l'any, encara que, per necessitat, visitessin una parròquia més d'una vegada durant un mateix any. Així ho establí el corresponent decret conciliar:

“Decrevit Iltmus. et Reverendissimus Dominus Archiepiscopus S.A.C., quatenus locorum Ordinarii, semel saltem in unoquoque anno, Ecclesias suæ Diœcesis visitare teneantur, sic, quod infra spatium duodecim mensium immediate sequentium, computando a prima die uniuscujusque anni, singulæ Ecclesiæ semel visitentur; et unica procuratio ab eis, ad quos spectat, pro jure visitationis, infra dictum tempus, dumtaxat exigatur: si vero alicujus Ecclesiæ necessitas plures visitationes in anno exposcat, fiant, et nequeat visitator infra dictum annum, ultra unicam procuracionem aliquid amplius recipere.”⁴⁰

Per tal de deixar constància escrita de la visita, es feien unes anotacions en llibres, anomenats de la santa visita o, simplement, visita, els quals formen, de vegades, grans sèries escrites iniciades ja en el segle XIV. Més endavant, a partir del segle XVI-XVII, al costat dels llibres de visita episcopals també es redactaven els particulars llibres de visita de cada parròquia; sovint s'ordenava d'inserir fulls solts de visites als *quinque libri*.

Aquests llibres de visites pastorals han esdevingut també una de les fonts fonamentals per a conèixer la quotidianitat de la vida del poble. Lamentablement, la diòcesi de Lleida en conserva ben pocs, molts dels quals han desaparegut en els darrers anys. L'ACL conserva els següents del període del nostre estudi:

40. CONC.TARR.(1866), pàg. 88s.

<u>Bisbe</u>	<u>Període</u>
Francesc Virgili	1615
Caballero de Paredes	1637-39
Pere de Santiago	1647-48
Seu vacant del bisbe Josep Ninot	1673
Miquel de Molina	1683-85
Francesc d' Olasso	1715-23
Seu vacant de F. d'Olasso	1735
Gregori Galindo	1746-48
Manuel Macias	1758-61
Seu vacant de J.A. Sánchez Ferragudo	1783.

Llibres parroquials

De la importància assolida per a tot tipus d'informació, afirma Jordi Carbonell:⁴¹

“Els registres parroquials anomenats *quinque librorum*, on són inscrits els baptismes, les confirmacions, els matrimonis, les defuncions i, eventualment, altres actes com el compliment pasqual o les deixes pies, constitueixen fonts fonamentals de dades que, fins a època recent, són úniques a causa de la manca de registres estatals. Bé que no han estat creats pel poder civil de l'estat, els *quinque librorum* han tingut i tenen una notable funció pública i han ocupat un espai bàsic en l'organització dels països de tradició catòlica. És natural, doncs, que l'ús d'una llengua determinada en aquest espai administratiu tingui una significació considerable. [...] El sínodes subsegüents al Concili de Trento anaren organitzant la manera de portar els *quinque librorum* d'acord amb el Ritual Romà.”⁴²

Ferran de Lloaces, essent arquebisbe de la metropolitana catalana, en parlar dels rectors i de l'ofici llur en el concili de 1566, va aprovar en el capítol IV la següent constitució:

“Parochi quattuor libros habeant; et quod in quolibet eorum scribere debeant.

41. Jordi Carbonell, *L'ús del català als quinque librorum en algunes diòcesis sardes*, dins “Miscel·lània Aramon i Serra”, IV. Estudis Universitaris Catalans, XXVI. Barcelona, 1984.

42. *Loc. cit.*, pàgs. 17 i 18.

Ut ecclesiarum regimini, et publicae fidelium utilitati prospiciatur, hac synodo approbante sancimus: ut in singulis ecclesiis curatis Parochus, seu quivis alius animarum curam regens, sub poena decem librarum, quattuor libros habeat; in quorum primo nomina baptizatorum, eorumque parentum, et patrinorum, cum insertione diei, mensis, et anni describantur. In secundo libro eorum nomina complectantur, qui peccata sua eo anno confessi fuerint, et Eucharistiae sacramentum sumpserint; et eorum, qui non sunt confessi. Tertius vero liber nomina contrahentium matrimonium, ac testium, cum insertione diei, mensis, et anni contineat. In quarto denique libro morientium, ac defunctorum nomina, cum simili diei, mensis, et anni expressione describantur, et nomen notarii rogati de eorum testamentis; aut si ab intestato decesserint, id ipsum significetur in eodemque libro legata, quae piis locis fuerint relicta, saltem in genere adnotentur. Hunc vero librum singulis annis ipse Parochus, aut curam animarum regens, sub poena eadem, in mense Maio piarum causarum auditori, qui pro tempore fuerit, transmitters teneatur; ut is cognoscere possit, an pia legata defunctorum fuerint adimpleta. Quia vero Vicarii conductitii recedentes hos libros nonnunquam secum asportare, et auferre solent; mandamus ecclesiarum Rectoribus, et Vicariis perpetuis; ut huiusmodi libros ipsi diligentissime custodiant, artissimam reddituri rationem, et gravissimas poenas pro qualitate negotii passuri, si praedicti libri deperdantur.”⁴³

A Lleida, més endavant, en ocasió del sínode de 1645, celebra després dels estralls de la guerra dels Segadors, s'hi recorda l'obligació de tenir, a cada parròquia, els llibres de l'administració de la Cura (quatre, en total) i com s'han d'escriure:

“Y porque en las Yglesias, que se han derrotado, se han perdido, o quedado por los Franceses los libros de la administracion de la Cura; y que en otras por omision de los Parrochos, que las gobiernan, no los han tenido; ni tiene. Por tanto mandamos a todos los de nuestro obispado, so pena de diez ducados, que en cada Parrochia tengan quatro libros, y que en el primero se escrivan los nombres de los Baptizados, con los de sus Padres y Padrinos, y con la fecha del día, mes, año en que los Baptizaron: y con el mismo orden se escrivan los que se huvieren confirmado. En el segundo libro se escrivan todos los nombres de los Feligreses, que huvieren cumplido con el precepto de la Yglesia, confessandose, y comulgandose aquel año. Y tambien se escri-

43. CONC.TARR.(1566), pàg. 21s.

van en el los nombres de los, que no hubieren cumplido. En el tercer libro, se han de escribir los nombres de los, que contraxeron matrimonio, con los de los testigos, que se hallaren presentes, con la fecha del día, mes, y año, y declaracion si huviere muerto ab intestato: y si huviere hecho testamento, ante que Notario lo ha otorgado, en que dia, mes, y año. Y si ha otorgado codicillo, y los legados pios, que han dexado. El qual libro mandamos a los Parrochos, debaxo de la misma pena, que todos los años por todo el mes de Mayo le lleven, o embien al luez de pias causas, para que se haga cumplir los dichos testamentos, y legados, al qual encargamos la conciencia; y mandamos que no los difina antes de estar cumplidos. Et si secus factum fuerit in futurum esse irritum: inhabilem quoque ad quodcumque officium exercendum fore cum, qui fecerit, et excommunicatum. Como las Constituciones Provinciales de Tarragona lo disponen en el lib. 3 tit. 13 de Testamentis, cap. 7 y Nos inviolablemente lo guardaremos.”⁴⁴

En les sinodals del bisbe Macias també es fa referència als *quinque libri* i a la informació que s’hi ha d’inscriure:

“Sobre los assientos de Quinque Libri.[...] Que dichos Rectores, Vicarios, y Regentes no asistan a ningun matrimonio, sin que se les dé razon de los nombres de los contrayentes, sus Padres con la naturaleza de Reyno, Lugar, y Obispado, haciendo el asiento correspondiente dentro del dia de su celebracion. Assi mismo lo executarán con las partidas de Bautismo en el caso de saber los nombres y apellidos de los Padres del Bautizado, y si no lo saben, ni pueden averiguar promptamente, les damos facultad, para que puedan compeler con censuras a los referidos Padres del Bautizado, a que dentro del competente termino, que dexamos a su prudencia, den razon de la circunstancia de apellido, Lugar, Diocesi, ó la que faltare, para que se ponga el asiento correspondiente en la forma, que se previene por el Ritual...”⁴⁵

Quant al període acotat en aquesta nostra comunicació, ressenyem els següents llibres:

44. SINODALS (1645), fol. 6 i 7.

45. SINODALS (1879), pàg. 266.

Llibres conservats a l'ACL:

Baptismes: 1416, 1430, 1450, 1472-1490, 1504-1511, i des del 1515 fins al 1678.

Matrimonis: de 1547 a 1588.

Defuncions: no en resten.

Llibres conservats a l'ABL:

- Baptismes: a partir de 1602, tota la sèrie completa.

- Matrimonis: les partides, iniciades en 1622, estan barrejades en un mateix llibre amb les d'òbits (des de 1597). Amb motiu de la visita pastoral de Caballero de Paredes, del 9 de gener de 1640, s'escriuen en sengles llibres.

- Defuncions, dit també dels òbits: iniciat conjuntament amb el de matrimonis, comença la sèrie en 1597.

És de doldre que la diòcesi de Lleida, i especialment la ciutat, no disposi de col·leccions completes de llibres parroquials. És cert que les guerres, gairebé contínues, dels últims segles -i dels darrers anys-, amb els consegüents setges, han fet perdre aquests fons documentals, imprescindibles per a un bon coneixement de la nostra història particular.

Darrerament s'ha ordenat el dipòsit a l'arxiu del bisbat de tots els llibres parroquials antics, atesa la seva precària situació i la seva constant pèrdua. Josep Lladonosa esmenta com a llibres parroquials conservats fins ara tant els de la parròquia de Sant Joan com els de la de Sant Pere. D'aquests darrers, no hi ha cap constància per part de l'arxiver del bisbat, el qual ens ha assegurat que, llevat de l'esmentada parròquia de Sant Joan, no es conserva, en tot el bisbat, cap altra sèrie cronològica completa de llibres parroquials. Gaya i Massot cita l'arxiu parroquial de Sant Andreu, avui desaparegut, en parlar de la reforma dels estatuts de l'Estudi General de Lleida, encarregada per Felip IV al bisbe de la Seu d'Urgell, Pau Duran, fervent partidari del monarca durant la guerra dels Segadors.⁴⁶

46. Ramon Gaya Massot, *Los jesuitas en la Universidad de Lérida*, dins "Miscelánea de trabajos sobre el Estudio General de Lérida", III. I.E.I. Lleida, 1951, pàg. 119.

ANNEX I:**Sínodes ilerdenses dels segles XVI-XVIII****Segle XVI**

<u>Any</u>	<u>Convocat</u>	<u>Constitucions</u>
1500	Joan del Milà	No consta ni aprov. ni public.
1525	Jaume de Conchillos	Id.
1545	Ferran de Lloaces	S'hi refereixen als juraments.
1549	Ferran de Lloaces	Id.
1554	Joan d'Àrias	No consta.
1557	Miquel Despuig	Consta a ACT.CAP.,31, fol.38
1563	Antoni Agustí	No consta.
1569	Antoni Agustí	Consta en Villanueva,V.XVI
1573	Antoni Agustí	No consta.
1584	Benet de Tocco	Id.

Segle XVII

1600	Francesc Virgili	Consta aprov. i public.
1616	Francesc Virgili	Id.
1618	Francesc Virgili	Publicades en 1618.
1622	Pere Anton	Consta a ACT.CAP., 48.
1633	Antoni Pérez	Consta a ACT.CAP., 53.
1634	Pere de Magarola	Consta en SINODALS(1645).
1636	Bernat Caballero	Id.
1645	Pere de Santiago	Publicades en 1645.
1657	Miquel d'Escartín	No consta.
1665	Brauli Sunyer	Id.
1668	Josep Ninot	Id.
1674	Jaume de Copons	Id.
1691	Miquel-Jeroni de Molina	Publicades en 1691.

Segle XVIII

1702	Francesc de Solís	No consta ni aprov. ni pub.
1714	Francesc d'Olaso	Publicades en 1714.
1740	Gregori Galindo	No consta.
1761	Manuel Macias	Publicades en 1761.

ANNEX II:**Correspondència cronològica entre les constitucions conciliars tarraconenses i les constitucions sinodals ilerdenses, durant els segles XVI-XVIII. ***

Constitucions conciliars tarraconenses		Constitucions sinodals ilerdenses
Dòria	1541	
	1545	Lloaces
	1549	Lloaces
Lloaces	1565-66	
Agustí	1580	
Terés	1591-92	
Terés	1598	
	1600	Virgili
	1616	Virgili
	1618	Virgili
Guzman	1630	
Pérez	1635-36	
Garcia Gil	1637	
	1645	Santiago
Espinosa	1664	
Sanchiz	1685	
Sanchiz	1691	Molina
Llinars	1699	
(discutit)	1712	
	1714	Olaso
Taverner	1717	
Samaniego	1722	
Samaniego	1727	
Copons	1733	
Copons	1738	
Copons	1745	
Copons	1752	
Cortada	1757	
	1761	Macias
(projecte)	1859	

* Només d'aquelles la publicació de les quals ens consta.

